

SPRAWOZDANIA

RAFAŁ DEPCZYŃSKI

MAŁGORZATA GAŚSIOR

KONFERENCJE NAUKOWE MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA HUMANITARNEGO KONFLIKTÓW ZBROJNYCH.

Conferences of International Humanitarian Law of Armed Conflicts

Międzynarodowe prawo humanitarne to część prawa międzynarodowego publicznego, które zawiera normy prawne, działające na rzecz ochrony osób w konfliktach zbrojnych. Warto zaznaczyć, że w ramach tego obszaru mowa będzie zarówno o normach traktatowych jak i zwyczajowych, które pomagają rozwiązywać problemy humanitarne związane z konfliktami zbrojnymi¹.

Mając na uwadze znaczenie tej kategorii prawa oraz aktualność niektórych problemów z nią związanych, dwie instytucje akademickie zdecydowały się podjąć współpracę, której efektem było stworzenie płaszczyzny wymiany poglądów, doświadczeń oraz burzliwych dyskusji. Stąd też od 2008 r. studenci pomorskich ośrodków naukowych mają możliwość wzięcia udziału w konferencjach naukowych poświęconych międzynarodowemu prawu humanitarnemu. Przedsięwzięcie to organizowane jest raz w roku (w maju) przy współudziale Wydziału Dowodzenia i Operacji Morskich Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni oraz Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego. Każda z wyżej wymienionych instytucji jest gospodarzem przemiennie, co pozwala na zdobywanie większego doświadczenia w zakresie organizowania takich przedsięwzięć oraz zacieśnianie współpracy między uczelniami wyższymi. W związku z tym, że konferencja stała się pewnego rodzaju zwyczajem, grono jej uczestników zdecydowanie powiększa się, a jej organizatorzy decydują

¹ http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/prawo_miedzynarodowe/miedzynarodowe_prawo_humanitarne/ [dostęp: 14.09.2013 r.].

się poruszać w jej ramach tematy istotne, aktualne jak i nowatorskie (np. planowana na rok 2014 konferencja dotyczyć będzie m.in. nowych technologii na polu walki).

Głównym celem cyklicznych konferencji jest prezentacja oraz dyskusja na temat wyników badań naukowych poświęconych współczesnym konfliktom zbrojnym. Dzięki takim spotkaniom następuje wymiana poglądów między prawnikami oraz wojskowymi, jak i samymi praktykami i teoretykami, którzy zajmują się na co dzień międzynarodowym prawem humanitarnym konfliktów zbrojnych.

Jak do tej pory odbyło się 6 konferencji w ramach których dyskutowano m.in. o konflikcie gruzińskim w 2008 roku, wyzwaniach jakie stawia XXI wiek jeśli chodzi o prawo konfliktów zbrojnych, ludobójstwie jako zbrodni międzynarodowej czy selektywnej eliminacji i rozkazie wojskowym. Konferencje dotyczą kwestii działań zbrojnych w kontekście prawa humanitarnego oraz w zakresie przestrzegania praw człowieka. Są to ogólne tematy konferencji, w ramach których można było stworzyć również interesujące panele, na przykład jakże bliskie AMW, zagadnienia związane z konfliktami zbrojnymi na morzu.

Na efekty spotkań specjalistów, praktyków i teoretyków nie trzeba było długo czekać. Każda z konferencji kończyła się publikacją pokonferencyjną, od roku 2008 w postaci rocznika międzynarodowego prawa humanitarnego (rocznik I – III dostępne są w wersji elektronicznej na stronie internetowej WDiOM AMW²). Warto zaznaczyć, iż pierwszy rocznik stał się najlepiej sprzedawanym tytułem wydawnictwa akademickiego, a kolejne cieszyły się równie dużym zainteresowaniem.

W ramach niniejszego opracowania przybliżone zostaną wybrane referaty uczestników konferencji, które stanowiły ogromny wkład w zawartość merytoryczną wszystkich roczników międzynarodowego prawa humanitarnego.

Wśród uczestników konferencji należy wymienić Pana dr. Marcina Marcinko³, który w ramach swojego referatu na I konferencji naukowej MPH zdecydował się przybliżyć czytelnikowi problem prewencyjnego i wyprzedzającego użycia siły. Tematyka tego referatu wpisywała się doskonale w format polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych po zamachach z 11 września 2001 r. Ówczesna Strategia Bezpieczeństwa Narodowego z 2002 r., przedstawiana bardzo często jako doktryna Busha, wskazywała na zasadnicze elementy, jakimi są: wyprzedzające użycie siły (*preemptive use of force*) oraz prewencyjne użycie siły (*preventive use of force*). I właśnie w ramach tego opracowania autor zdefiniował te dwa

² Zobacz http://www.amw.gdynia.pl/title,Miedzynarodowe_Prawo_Humani-tarne,pid,994.html [dostęp: 13.09.2013 r.].

³ Dr Marcin Marcinko – adiunkt na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, przypis autora.

pojęcia oraz wskazał na konieczność zaistnienia konkretnych czynników, czy przesłanek, by móc powołać się na użycie tych dwóch narzędzi. Podając przykład wyprzedzającego użycia siły autor przywołał wojnę sześciodniową, a w przypadku definiowania prewencyjnego użycia siły, autor powołał się na kryzys kubański z 1962 r. W podsumowaniu jednakże zaznaczył, że prewencyjne użycie siły jest niezgodne z prawem międzynarodowym, a akceptacja takich działań podważałaby przepisy Karty Narodów Zjednoczonych. Jednakże mając na uwadze zmieniającą się rzeczywistość międzynarodową i pojawienie się broni masowego rażenia oraz groźby jej rozprzestrzeniania, zwrócił uwagę na możliwość dostosowania KNZ do nowych potrzeb poprzez interpretację funkcjonalną czy podjęcie odpowiednich działań przez same organy organizacji. Jednakże, jak zauważył, kwestia ta stanowi i będzie stanowić temat dalszych dyskusji w systemie ONZ .

W ramach swojego wystąpienia kmdr dr hab. Dariusz Bugajski przedstawił problem związany z ograniczeniem zwierzchnictwa terytorialnego. Zauważył, że sprawowanie zwierzchnictwa na danym terytorium w przeszłości jak i współcześnie może podlegać pewnym ograniczeniom. Ograniczenia te oczywiście wynikać mogą z umowy międzynarodowej i mogą być świadczone na rzecz innego państwa lub całej społeczności międzynarodowej. Autor w swoim wystąpieniu wskazał, iż we współczesnych stosunkach międzynarodowych istotną rolę nadal odgrywają dwie formy ograniczenia, a są nimi demilitaryzacja przestrzenna oraz neutralizacja i właśnie obie te formy zostały szczegółowo omówione i zdefiniowane. W ramach artykułu można również zapoznać się z propozycjami klasyfikacji oraz porównaniem demilitaryzacji i neutralizacji biorąc pod uwagę takie kryteria jak np. podstawa prawna, podmioty czy czas utworzenia.

Kmdr por. rez. dr hab. Krzysztof Kubiak skupił się na kwestiach walki z piractwem i rozbójnictwem morskim. Mając na uwadze stały wzrost liczby aktów przemocy na morzach i oceanach autor postawił szereg pytań, m.in. – czy tak skonstruowane instrumenty prawne służące zwalczaniu aktów przemocy na morzu są skuteczne? Czy nie istnieje inny problem, nie mający charakteru formalnego? Po analizie wybranych przykładów autor stwierdził, że przepisy prawa międzynarodowego dotyczące zwalczania piractwa i rozbójnictwa morskiego są jak najbardziej poprawne. Co więcej, wskazał dokładnie jakie czynniki wpływają na brak skuteczności działań mających na celu niwelowanie takich aktów przemocy. Czynniki o których mowa to w głównej mierze przeszkody o charakterze politycznym, ekonomicznym

jak i społecznym oraz brak zaangażowania ze strony państw celem zwalczania takich form agresji, co z kolei powoduje powstanie tzw. luki bezpieczeństwa⁴.

II konferencja MPH to konferencja poświęcona konfliktowi gruzińskiemu w 2008 roku. Spośród wszystkich wystąpień, jakie miały miejsce w ramach tejże konferencji, warto zwrócić uwagę na referat wygłoszony przez mgr Monikę Wójcik, która poruszyła jakże ważne i aktualne zagadnienie związane z rolą mediów w trakcie konfliktów zbrojnych. W swoim wystąpieniu autorka przybliżyła genezę powstania pojęcia *CNN effect* oraz wskazała dwa główne podmioty wpływu, jakim jest samo społeczeństwo oraz decydenci (wojskowi, elity polityczne). Na podkreślenie zasługuje znaczenie tego zjawiska i poparcie go konkretnymi przykładami, takimi jak sytuacja w Somalii na początku lat 90-tych, wojna na Bałkanach, wojna w Zatoce Perskiej czy konflikt gruziński w 2008 roku. We wszystkich tych przypadkach można było dostrzec *CNN effect*, jeśli nie w sposób bezpośredni, to na pewno media w niektórych przypadkach występowały jako stymulator procesu decyzyjnego. Jest to o tyle ważne zagadnienie, gdyż przekazy medialne w znaczny sposób wpływają nie tylko na decydentów politycznych ale również kształtują stosunek społeczny do konkretnych wydarzeń, a z kolei ten drugi podmiot również może mieć wpływ na pierwszy⁵.

Prof. dr hab. Andrzej Makowski w ramach swojego wystąpienia skupił się na działaniach rosyjskich sił morskich podczas interwencji przeciwko Gruzji w 2008 roku. Aby lepiej zrozumieć przyczyny tego konfliktu, autor przybliżył polityczno – wojskowe tło konfliktu rosyjsko – gruzińskiego oraz jego przebieg ze szczególnym uwzględnieniem działań na morzu, włączając w to krótki opis potencjału morskiego obu stron. Jak zaznaczył, głównym problemem tej interwencji było wskazanie strony odpowiedzialnej za wywołanie konfliktu, w efekcie czego Komisja Europejska zdecydowała się tę sprawę wyjaśnić. Pojawił się m.in. problem dotyczący ustalenia zasad użycia Floty Czarnomorskiej Federacji Rosyjskiej czy też kwestia odpowiedzi na pytanie, czy zastosowano blokadę morską czy nie? Oprócz wskazania tego jedyne go odpowiedzialnego referent zwrócił jeszcze uwagę na inne jakże ciekawe aspekty tego konfliktu, m.in. na klasyczną wojnę propagandową⁶.

Dr Marcin Marcinko w swoim wystąpieniu pt. „Agresja czy samoobrona? Prawo Gruzji do użycia siły w 2008 roku”, zajął się jakże znaczącym problemem oceny legalności działań Gruzji z punktu widzenia prawa międzynarodowego celem rozwiązania problemu

⁴ K. Kubiak, *Użycie siły w walce z piractwem i rozbójnictwem morskimi* [w:] *Międzynarodowe Prawo Humanitarne, tom I*, wyd. AMW, WDiOM, Gdynia 2010, s. 83-100.

⁵ M. Wójcik, *CNN effect jako przykład wpływu mediów na podejmowanie decyzji w zakresie konfliktów zbrojnych* [w:] *Międzynarodowe Prawo Humanitarne, tom II*, wyd. AMW WDiOM, Gdynia 2011, s. 145-157.

⁶ A. Makowski, *Działania rosyjskich sił morskich podczas interwencji przeciwko Gruzji w 2008 roku* [w:] *Międzynarodowe Prawo Humanitarne, tom II*, wyd. AMW WDiOM, Gdynia 2011, s. 39-59.

osetyńskiego czy też działań podjętych przeciwko armii rosyjskiej. Istotnym elementem referatu była również ocena legalności powołania się Gruzji na prawo do samoobrony. Celem próby odpowiedzi na tak postawione pytania autor wziął „pod lupę” raporty ekspertów poszczególnych organizacji rządowych jak i pozarządowych takich jak OBWE czy Amnesty International, z których ewidentnie wynikało, iż największym problemem dla ekspertów było ustalenie, która ze stron konfliktu jest odpowiedzialna za zainicjowanie akcji zbrojnych poprzedzających gruzińską operację. Pojawiło się również stwierdzenie, iż mimo oficjalnego przypisywania Gruzji odpowiedzialności za wszczęcie wojny pięciodniowej, wiele wskazywało na to, iż została ona sprowokowana przez Rosję, po to by natychmiast, jak to określił autor, ją „skontrolować”.

Kolejna konferencja MPH została poświęcona zasadom podejmowania działań przy użyciu siły. Prof. dr hab. Andrzej Makowski w swoim referacie skupił się na zasadach podejmowania działań przy użyciu siły w operacjach morskich. Przytoczone zasady użycia siły (reguły podejmowania działań przy użyciu siły) – ROE (*Rules of Engagement*) omawiane na podstawie *Rules of Engagement Handbook* (opracowany również na podstawie poprzednich pozycji z San Remo) stanowią pewnego rodzaju wytyczne i wskazówki czy też instrukcje dla dowódców, które wyznaczają pewne ograniczenia i swobodę w zastosowaniu siły. Jak zaznaczył autor, analiza definicji ROE pozwoliła stwierdzić, iż nie są to przepisy prawa a tylko wskazówki, jednakże istotnym ich elementem są: przepisy prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych, normy Karty NZ, prawo krajowe i prawo państwa, na terytorium którego prowadzone są operacje wojskowe. Jak zaznaczył, należy również pamiętać, że ROE to także polityka państwa oraz doktryna wojskowa. Autor wyraźnie podkreślił, iż przepisy te łatwo można dostosować do rodzaju wykonywanych zadań, a rola ROE w utrzymaniu porządku prawnego na morzach i oceanach nieustannie rośnie⁷.

Na konferencji poruszono również inną ważną kwestię odnoszącą się do walki z terroryzmem międzynarodowym. Mając na uwadze doświadczenia Stanów Zjednoczonych z 11 września 2001 r., gdzie na oczach całego świata terroryści dokonali zamachu za pomocą cywilnego statku pasażerskiego, autorka kolejnego referatu – mgr Magdalena Glanc skupiła się na problemie przepisów krajowych, które określałyby wyraźnie legalność podejmowanych działań oraz ich limitację. W referacie analizie poddane zostały przepisy prawa krajowego RP, a konkretnie zapisy nowej ustawy – Prawo lotnicze, a to w powiązaniu z ustawą o

⁷ A. Makowski, *Zasady podejmowania działań przy użyciu siły w operacji morskiej w świetle podręcznika ROE, Sanremo 2009*, [w:] *Międzynarodowe Prawo Humanitarne, tom III*, wyd. AMW WDiOM, Gdynia 2011, s. 11-21.

ochronie granicy państwowej. Efektem tej analizy było przedstawienie przypadków, w których możliwe jest zniszczenie statku cywilnego i wskazanie dość niefortunnej formuły zapisu przepisów, które pozwalały Ministrowi Obrony Narodowej na podejmowanie takich decyzji. Autorka przytoczyła przykład skargi konstytucyjnej na przepis art. 122a, który *de facto* przyznał Ministrowi Obrony Narodowej prawo do decydowania o życiu ludzi. Trybunał Konstytucyjny podzielił podniesione w tej skardze wątpliwości. Referat ten zdecydowanie stanowi przyczynek do jakże ważnej ale i trudnej dyskusji, której główną ideą powinno być wyraźne określenie ingerencji państwa w dobra obywateli, której powodem jest wojna z terroryzmem⁸.

W maju 2012 r. w Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni odbyła się kolejna już, V konferencja naukowa Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Konfliktów Zbrojnych. Tematem wiodącym konferencji była selektywna eliminacja i rozkaz wojskowy. Z uwagi na dwuczłonowy tytuł konferencji zasadnym był podział referatów na dwa panele. Pierwszy z nich dotyczył problematyki rozkazu wojskowego, w tym zasad działania żołnierza w ramach rozkazu, bezprawności rozkazu oraz odpowiedzialności za niewykonanie rozkazu i za wykonanie bezprawnego rozkazu w praktyce organów krajowego i międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości. Zakres tematyczny drugiego panelu obejmował selektywną eliminację (ang. *targeted killing*), w tym analizę doświadczeń izraelskich i amerykańskich oraz ocenę legalności powyższych działań z punktu widzenia prawa humanitarnego i praw człowieka.

W pierwszym referacie pt. „Działanie na rozkaz jako okoliczność łagodząca odpowiedzialność w świetle międzynarodowego prawa karnego” wygłoszonym przez dr. hab. Karola Karskiego, wyraźnie podkreślono, że w świetle prawa międzynarodowego działanie na rozkaz nie wyłącza odpowiedzialności karnej. Autor przybliżył uczestnikom konferencji dwie skrajne koncepcje, tzw. teorię „ślepych bagnetów” oraz zasady umiarkowanego posłuszeństwa żołnierza wobec zwierzchników, tzw. teorię „myślących bagnetów”. Obie omawiane koncepcje zobrazował szeregiem przykładów historycznych.

W kolejnym referacie dr Joanna Markiewicz-Stanny poruszyła zagadnienie odpowiedzialności państwa za działania jego żołnierzy w ramach wielonarodowych sił zbrojnych. W tym zakresie, zdaniem autorki, pierwszorzędnym problemem było rozłożenie ciężaru odpowiedzialności i kwestia jej ewentualnej przypisywalności państwu, w sytuacji gdy wielonarodowy kontyngent działa pod auspicjami organizacji międzynarodowej. W

⁸ Tamże, s. 149-162.

sytuacji takiej należy bowiem zastosować uregulowania kilku systemów prawnych, tj.: prawo międzynarodowe publiczne (w tym Karta Narodów Zjednoczonych), międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych, prawo międzynarodowe praw człowieka, prawo państwa wysyłającego i prawo państwa, na terytorium którego toczy się konflikt zbrojny.

W następnym referacie na temat odpowiedzialności za wydanie rozkazu popełnienia zbrodni międzynarodowej, wygłoszonym przez dr Patrycję Grzebyk podkreślono szeroki zakres obowiązków dowódcy (przełożonego) w zakresie implementacji prawa konfliktów zbrojnych, co w konsekwencji prowadzi do ponoszenia przez niego odpowiedzialności nie tylko za wydanie rozkazu, ale także za zbrodnie popełnione przez podlegające jego władzy osoby na skutek niewykonania przez przełożonego należytej nad nimi kontroli, a także za nieukaranie osób sprawców przestępstw. Wyraźnie podkreślono, że za osoby odpowiedzialne za wydanie rozkazu uznaje się również te, które przekazują decyzje rozkazodawcy. Warunkami pociągnięcia dowódcy do odpowiedzialności są: rozkaz od początku musi być nielegalny, wykazana musi zostać wina umyślna rozkazodawcy i rozkaz musi zostać wykonany.

Prof. dr hab. Jerzy Menkes w wygłoszonym referacie, podjął rozważania na temat miejsca przemocy w życiu człowieka oraz dotyczące kształtowania się w Europie cywilizacji odrzucającej przemoc. W odniesieniu do tematyki konferencji wyraźnie opowiedział się za użyciem sformułowania „zabójstwo kierowane” zamiast „selektywnej eliminacji”, albowiem omawiane przypadki stanowią przykłady wykonania wyroków śmierci na konkretnych osobach bez postępowania sądowego. Stwierdził, że selektywną eliminację można postrzegać jako dopuszczenie się przez państwo czynu zabronionego, ale niebędącego czynem moralnie złym.

Dr Agnieszka Szpak w przedstawionym referacie stwierdziła, iż w świetle norm międzynarodowego prawa humanitarnego zastosowanie taktyki *targeted killing* zdaje się być legalne, o ile jest skierowane wobec kombatantów, którzy zawsze pozostają legalnym celem ataku w trakcie konfliktu zbrojnego, oraz osób cywilnych biorących bezpośredni udział w działaniach zbrojnych przez czas trwania takiego zaangażowania. Postulowała też, by selektywna eliminacja stosowana była jako środek ostateczny.

Na koniec organizatorka konferencji dr Marta Szuniewicz wskazała, że w świetle międzynarodowego standardu prawo do życia nie ma charakteru absolutnego, a pozbawienie życia osoby nie stanowi naruszenia tego prawa, jeśli użycie śmiertelnej siły jest niezbędne z uwagi na ściśle określony cel (w tym ochronę jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą), a śmierć osoby jest skutkiem, nigdy zaś bezpośrednim celem użycia takiej siły.

Podkreśliła, że Europejski Trybunał Praw Człowieka wypracował obszerne orzecznictwo odnoszące się do konieczności przeprowadzenia skutecznego urzędowego śledztwa w przypadku śmierci jednostki na skutek użycia siły przez funkcjonariuszy państwa.

W ubiegłorocznej edycji konferencji, która odbyła się na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego dnia 24 maja 2013 r. tematem pierwszego panelu było „Ludobójstwo w teorii prawa międzynarodowego”. W pierwszym wystąpieniu dr hab. Karol Karski, omówił podstawowe różnice w zdefiniowaniu ludobójstwa i czystki etnicznej, natomiast dr Filip Przybylski-Lewandowski przybliżył słuchaczom normatywne podstawy procesu norymberskiego (w kontekście rozważań o źródłowości reguł postępowania). W kolejnym referacie dr Karolina Wierczyńska scharakteryzowała hierarchię zbrodni w prawie międzynarodowym w świetle Statutu i praktyki Międzynarodowego Trybunału Karnego.

Druga część konferencji poświęcona została kwestii ludobójstwa w praktyce stosunków międzynarodowych. W przedstawionych referatach scharakteryzowane zostały zagadnienie obozu jako instrumentu polityki ludobójstwa w ramach analizy wybranych zagadnień i studiów przypadków, a także kwestia ludobójstwa dla zysku na przykładzie działań nazistowskich Niemiec. Omówiono przypadki ludobójstwa w Srebrenicy i Rwandzie – jako studia bezsilności sił pokojowych ONZ, a także zasadę odpowiedzialności za ochronę – jako odpowiedź społeczności międzynarodowej na zbrodnię ludobójstwa. Dr Wojciech Bieńkowski, zreferował natomiast zagadnienie zakazu stosowania amunicji ze zubożonego uranu.

W dyskusji pojawiły się m.in. takie kwestie jak: klęska amerykańskich służb wywiadowczych w odniesieniu do ataków z 11 września, dążenia do stworzenia w pełni sterowalnego, bezmyślnie wykonującego rozkazy żołnierza, działania podejmowane poza terytorium sprawowania jurysdykcji państwowej, wojna z terroryzmem, finansowe wsparcie Pakistanu ze strony władz amerykańskich, propagowanie taktyki osłabienia budżetów organizacji terrorystycznych czy wręcz zarzuty o medialny wymiar i hipokryzję związaną z konfliktami zbrojnymi i działaniami operacyjnymi służb bezpieczeństwa, zwłaszcza amerykańskich.

Konferencje międzynarodowego prawa humanitarnego wpisały się już na stałe w harmonogram przedsięwzięć naukowych Wydziału Dowodzenia i Operacji Morskich Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni oraz Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, a coraz szerszy zakres jej prelegentów i uczestników pozwala przypuszczać, że znalazły już swe miejsce na konferencyjnej mapie kraju. W ostatnich latach dało się też

zauważyć tendencje do wybierania przez organizatorów konferencji jako wiodących tematów, tych jak najbardziej przydatnych w praktyce.

Tegoroczna edycja konferencji MPH KZ odbędzie się na Wydziale Dowodzenia i Operacji Morskich Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni. Po raz pierwszy przyjmie formułę 2-dniową i zostanie poświęcona ochronie dóbr kultury w czasie konfliktu zbrojnego w związku z rocznicą przyjęcia konwencji haskiej z 1954 roku oraz problematyce nowoczesnych broni w kontekście automatyzacji i prywatyzacji współczesnego pola walki. Konferencja odbędzie się w dniach 5-6 czerwca 2014 roku.